

Возьний К. З., к. е. н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль

**Економічне вчення Дж. М. Кейнса та соціально-економічна доктрина
католицької церкви: зіставлення та взаємозв'язки**

У статті досліджено проблему взаємного зв'язку економічного вчення Дж. М. Кейнса і соціально-економічної доктрини католицизму. Виділено три групи змістовних ідей в обох явищах: конкордатні (взаємно узгоджені), реверсивні (суперечливі) та індиферентні (такі, що не перетинаються). Розкрито суть проблеми через такі категорії, як заробітна плата, заощадження, інвестиції, економічна роль держави.

Ключові слова: *економічна криза, економічна теорія, соціально-економічна доктрина церкви, заробітна плата, праця, споживання, заощадження, інвестиції, економічна роль держави.*

K. Z. Voznyu

**ECONOMIC THEORY OF J.M. KEYNS, AND SOCIAL AND
ECONOMIC DOCTRINE OF CATHOLIC CHURCH: COMPARISON AND
INTER-RELATION**

In the article the problem of inter-relation of economic theory of J. M Keynes, and social and economic doctrine of Catholicism is researched. Three groups of contextual ideas in both phenomena: concordant (mutually agreed), reverse (controversial), and indifferent (those that never cross) are stressed. The nature of salaries, savings, investments, economic role of the state are defined.

Key words: economic crisis, economic theory, social and economic doctrine of church, salary, labor, consumption, savings, investments, economic role of state.

Постановка проблеми. Сучасна економіка є результатом тисячолітнього синтезу господарського досвіду людини та системи наукових знань про сукупність способів та інструментів її технологічної взаємодії з речовиною та силами природи. Людство протягом всієї своєї історії шукало відповідь на запитання про те, яким чином найкраще та найефективніше співвіднести загальну масу власних і постійно зростаючих потреб, з одного боку, та обмеженість виробничо-ресурсних можливостей – з іншого. Великі суспільні поділи праці (виділення землеробства, ремесла та лихварства), її спеціалізація та зростання продуктивних наслідків; удосконалення технології та менеджменту; ускладнення соціально-економічних зв'язків та відносин між суб'єктами економічної системи з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання життєвих благ призвели до поступового переосмислення економічної природи людини. Економічна наука завжди прагнула стати ефективним інструментом в руках людини на шляху розв'язання її глобальних економічних проблем. Різні економічні школи (меркантилісти, фізіократи, класики, марксисты, маржиналісти, неокласики, інституціоналісти тощо) розробляли власні, проте лише почасти ефективні рецепти. Розвиток економічної науки ХХ ст. пройшов під знаком насамперед кейнсіанської економічної школи, що перегорнула нову, макроекономічну сторінку економічної науки людства. М. Блауг, даючи оцінку внеску особисто Дж. М. Кейнса (1883-1946) у розвиток економічної науки висловився доволі красномовно: «Кейнсіанська революція дійсно мала місце» [2, 628]. І далі він завершує свою оцінку риторичною тирадою: «Найвища данина поваги, яка може бути надана економісту, полягає в тому, щоб визнати, що економічну теорію неможливо уявити без нього. Чи не правда, що це справедливо стосовно Дж.М. Кейнса?» [2, 629].

Наукова постать Дж.М. Кейнса залишається актуальною не заважаючи на те, що не всі концептуальні тези його вчення пройшли перевірку часом та

практикою. Розуміння кейнсіанського досвіду, його осмислення, аналіз помилок та оцінка витоків – шлях до розвитку нових продуктивних течій сучасної економічної науки. Мабуть чи не найвдалішою щодо цього є думка самого Дж.М. Кейнса, котрий у своїй «Загальній теорії зайнятості, процента і грошей» сказав наступне: «... ідеї економістів і політичних мислителів – і коли вони мають рацію, і коли помиляються, – мають набагато більше значення, ніж прийнято думати. Насправді тільки вони і правлять світом. Люди практики, які вважають себе такими, котрі абсолютно не піддаються інтелектуальним впливам, звичайно є рабами якого-небудь економіста минулого. Божевільні, що стоять при владі, які чують голос з неба, витягують свої навіжені ідеї з творінь якого-небудь академічного писака, що творив кілька років тому» [1, 432].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова та вітчизняна історико-економічна література представлена достатньо переконливим переліком спеціальних робіт, що присвячені економічному вченню Дж.М.Кейнса. Найбільш вагомий внесок у дослідження кейнсіанства зробили М. Блауг, Дж. Гелбрейт, П. Самуельсон, Б. Селігмен, Е. Хансен, Р. Харрод, С. Харріс, Вл. С. Афанасьєв, С. А. Бартењов, Г. П. Журавльова, В. В. Леонтєв, Є. М. Майбурд, І. М. Осадча, О. Г. Худокормов, Я. С. Ядгаров тощо. Проте як вітчизняні, так і зарубіжні історіографи кейнсіанського вчення зазвичай виділяють лише два основних і взаємопов'язаних джерела його виникнення: **історико-емпіричне та теоретичне.**

У першому випадку мають на увазі зазвичай Велику депресію початку минулого століття. Двадцять років минулого століття для США стали епохою економічного розквіту. Уже в 1929 році країна зайняла перше місце у світі за показником загального торговельного обороту. Із 20 латиноамериканських країн 14 перебували під фінансовим контролем США. На такому сприятливому економічному фоні оптимістична обіцянка Президента країни Герберта Гувера, що прозвучала у його виступі в березні 1929 року, про те, що економічний розквіт дійде до кожного американця і втілиться у «курча у кожній каструлі та два автомобілі в кожному гаражі», видавалася вельми переконливою. Загальний суспільний оптимізм спричинив небувалу хвилю ділової активності у всіх

верствах американського суспільства. Практично уся країна – від домогосподарки і до Президента – натхненно грала на біржі, із задоволенням усвідомлюючи здавалося б непорушний факт – усі швидко багатіли! Однак, 24 жовтня 1929 року капіталістична економіка в черговий раз показала свій норовливий і погано прогнозований характер. Перші проблеми почали виявлятися на Нью-Йоркській фондовій біржі. Курси цінних паперів поповзли вниз – спочатку повільно, а потім дедалі швидше і швидше. Курс цінних паперів обвалився в середньому у 4,5 рази. Велика кількість власників цінних паперів за лічені дні збанкрутіла і навіть покінчила життя самогубством. «У 1929-1933 рр. змушені були закритися 130 тисяч фірм, а біля 1 млн. сільськогосподарських ферм були продані «з молотка». Особливо небезпечним для економіки було те, що неплатоспроможними виявилися 8 тис. банків, котрі заборгували своїм вкладникам 5 млрд. дол. Це викликало загальнонаціональну паніку і люди почали штурмувати приміщення всіх банків, вимагаючи свої гроші назад . . . Чисельність безробітних сягнула 17 млн. чоловік – без заробітку залишився кожен третій . . . тільки за один 1931 р. і лише в Нью-Йорку від голоду померли 2 тис. чоловік» [6, 67]. До такого перебігу економічних подій виявився неготовим не лише уряд США, але й сама економічна наука з домінуючими на той час в її середовищі концепціями та течіями.

Стосовно **теоретичних витоків** кейнсіанського концепту економічної науки, то тут слід відзначити, що власне сам Дж. М. Кейнс визнавав той факт, що він виховувався на теоретичних принципах класичної школи. Проте, її ж неспроможність дати господарській практиці нові ефективні інструменти впливу на ринкову економічну систему змусили його протиставити власні аргументи рецептам тих же класиків. Кейнс писав: «Теоретики класичної школи схожі на прихильників евклідової геометрії в неевклідовому світі, котрі, переконуючись на досвіді, що прямі за усіма даними паралельні, часто перетинаються, не бачать іншої можливості запобігти злочасному зіткненню, окрім як лягти ці лінії за те, що вони не можуть триматися прямо. В дійсності ж нема іншого виходу, як відкинути зовсім аксіому паралельних ліній і створити

неевклідову геометрію. Чогось подібного вимагає сьогодні економічна наука» [1, 148]. Актуальною та неординарною відповіддю Кейнса на економічні виклики того часу стала, видана ним в Лондоні у 1936 р. книга «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (General Theory Employment, Interest, and Money).

Проте, як на мою думку, лише цими двома основними детермінантами сучасного кейнсіанства аж ніяк не вичерпується його інституційний зміст та науковий тезаурус. Думка Браславця О. Ю. про те, що католицька церква мала досить помітний вплив на вчення Дж. М. Кейнса, випускника Кембриджського університету, де досить сильними були позиції вчених-католиків [3], видається однаковою мірою мотивованою, доречною, актуальною проте не достатньо аргументованою предметно і логічно.

Постановка завдання. З огляду на сказане вище, мета даної статті полягає саме в тому, щоб оцінити міру та характер впливу соціально-економічної доктрини католицької церкви на систему та структуру економічної концепції Дж. М. Кейнса.

Виклад основного матеріалу. У літературі, що присвячена проблемам синтезу релігійної доктрини католицизму та принципів сучасної ринкової економіки нині домінує думка про те, що теоретичним фундаментом цієї доктрини є енцикліка (окружне послання) Римського Папи Лева XIII «*Regum poaatum*» (1891 р.). Її поява пов'язана з тим, що інтенсивний та динамічний розвиток капіталізму наприкінці XIX століття в більшості країн Західної Європи зумовив зростання актуальності проблем протистояння економічних інтересів капіталу та найманих працівників. Надзвичайно конфліктна та революційна марксистська модель радикального розв'язання антагонізму капіталу та найманої праці містила вельми серйозні загрози соціально-економічній стабільності суспільства. «*Regum poaatum*» – більш лояльний та гуманізований варіант ідеології побудови європейської моделі соціально орієнтованої економіки капіталістичного типу.

Пропедевтична частина папського послання аргументує його актуальність: «До нинішнього конфлікту призвели прогрес промисловості, розвиток нових

галузей, відносини між робітниками і господарями, величезні багатства небагатьох і бідність багатьох . . .» [7]. Від себе додаю, що значною мірою вона може бути також змістовною преамбулою до виникнення та розвитку кейнсіанського вчення, проте на дещо іншому історико-емпіричному фоні.

Зіставлення економічних ідей Дж. М. Кейнса та економічного ядра католицької соціально-економічної доктрини дають підстави для того, щоб класифікувати (виділити) три типи їх ідеологічних співвідношень:

- *конкордантні* ідеї, тобто такі, що взаємно між собою узгоджуються;
- *реверсивні* ідеї, тобто теоретичні погляди, що мають діаметрально протилежну змістову спрямованість;
- взаємно *індиферентні* складові, тобто частини концепцій, що практично ніяк між собою не переплітаються.

Конкордантні. До економічних категорій, що мають одновекторну ідеологію в кейнсіанському вченні та в доктрині католицької церкви слід віднести насамперед «заробітну плату» та «заощадження». В папській енцикліці питанням відносин працедавця і працесмця надано особливої ваги. Причому особливий акцент зроблено на соціально-гуманітарній їх складовій (тривалості робочого дня, соціальних гарантіях, умовах праці, балансі економічних інтересів, заробітній платі тощо). Зокрема, стосовно механізмів та умов формування трудових відносин в частині заробітної плати сказано наступне: « . . . хоча господарі і робітники вільні домовлятися про рівень заробітної плати, у цієї свободи є межі. Природній порядок є більш визначальним і древнім, ніж які б то не були домовленості між людьми, він вимагає, щоб винагорода, що отримує робітник, була достатньою для пристойного і скромного життя. Якщо, мимоволі або через боязнь більшого зла, робітник погоджується на гірші умови, оскільки господар або підрядчик відмовляють йому в кращих, він – жертва насильства або несправедливості» [7]. Іншими словами йдеться про неприйнятність утримування якими б це не було засобами заробітної плати на мінімально низькому рівні, чи, тим більше, про її зниження не залежно від мотивів такого кроку.

Класичний «рецепт» розв'язання проблеми безробіття та порушення рівноваги на ринку праці через зниження рівня заробітної плати Дж. М. Кейнс також критикує і не приймає у якості інструментального засобу впливу на ринок праці, хоча формально зниження рівня заробітної плати мало б призводити до зростання пропозиції робочих місць (заробітна плата для працедавця – стаття його виробничих витрат, що зменшаться в цій ситуації) та одночасно до зменшення попиту на них (заробітна плата для працеемця – джерело його доходів, що також стануть меншими). Сукупно це і повинно призвести до відновлення рівноваги на ринку праці. В моєму розумінні існує щонайменше дві причини такого неприйняття Дж. М. Кейнсом описаного вище підходу. По-перше, це не вирішує проблему безробіття в принципі а лише заганяє її в глибину системи складних соціально-економічних відносин. По-друге, зниження рівня заробітної плати знижує рівень життя та добробуту суспільства. Така позиція Кейнса тісно переплітається з соціально-економічною доктриною католицизму, викладеною у згаданій вище папській енцикліці.

Неефективність класичного рецепту регулювання проблеми зайнятості через зменшення рівня заробітної плати Дж.М.Кейнс пояснює обмеженістю самого підходу котрий придатний лише для окремих випадків і не спроможний охопити економіку загалом. Зокрема, він пише: «Ніхто не став би заперечувати, що скорочення грошової заробітної платні при збереженні тієї ж, що і раніше, величини сукупного ефективного попиту супроводжуватиметься збільшенням зайнятості. Але суть питання полягає якраз в тому, чи залишиться сукупний ефективний попит, що виміряється в грошах, тим же самим при скороченні грошової заробітної платні або чи сукупний ефективний попит принаймні зменшуватиметься в меншій пропорції, ніж скорочується грошова заробітна платня». Солідарна з католицьким доктринальним підходом позиція Кейнса щодо низької ефективності зниження заробітної плати у якості інструмента регулювання ґрунтується на його гіпотезі про те, що остання є негнучкою у напрямку її зниження. Працівники піддаються своєрідній «грошовій ілюзії»: вони не хочуть працювати при зниженні грошової платні, тобто номінальної

оплати праці, але будуть працювати при більш низькій реальній заробітній платі, зумовленій ростом цін.

В енцикліці Лева XIII про заощадження сказано доволі лаконічно: «Якщо робітник заробляє достатньо, щоб забезпечити собі, дружині і дітям помірний добробут, то, при належній розсудливості, він без зусиль навчиться заощаджувати і зможе придбати скромну власність. Таке його бажання є цілком природнім» [7]. У загальному контексті папської енцикліки така схильність до заощадження тісно корелює з сучасними уявленнями про інвестиційну діяльність, адже заощаджені ресурси дозволяють найманому працівникові реалізувати фундаментальний мотив бізнесу – бажання примножити власність.

Кейнсу вдалося чітко описати систему взаємного зв'язку заощаджень, інвестицій та споживання а також пов'язати їх через механізм «психологічного закону» з макроекономічними результатами. Він робить змістовий акцент не на одних лише заощадженнях, а вмонтовує їх у загальну систему екзогенних чинників економічного зростання та рівноваги. Автор «Загальної теорії» пише: «. . . протягом всієї людської історії існувала хронічна тенденція до більш сильної схильності до заощадження в порівнянні з мотивом інвестувати. Слабкість інвестиційних мотивів у всі часи була найголовнішою економічною проблемою» [5].

За Кейнсом, заощадження, що стали інвестиціями – основа макроекономічної рівноваги та важливий позитивний чинник економічного зростання. Механізм стимулятивного впливу заощаджень, що перетворилися в інвестиції, у Дж. М. Кейнса дуже добре методично описано через відомий мультиплікатор інвестицій.

Оцінка **економічної та регулятивної ролі держави** також належить до найбільш взаємно між собою узгоджених складових у соціально-економічній доктрині католицької церкви та вченні Дж. М. Кейнса. У своєму окружному посланні про стан трудящих («*Recurum Novarum*», 1891 р.) Папа Лев XIII вельми ясно окреслює активну регуляторну роль держави: «Таким чином правителі держави перш за все повинні піклуватися про те, щоб закони і установи, порядки і управління забезпечували суспільне і приватне блага» [7].

Визначаючи ставлення католицької церкви до ролі держави в економічному житті суспільства Лев XIII, спирається на авторитетну в богословському середовищі думку дуже відомого і впливового середньовічного теолога і філософа Фоми Аквінського (1225-1274). Зокрема він апелює до «Суми теології» (*Summa theologiae* (1265-1273)), де визначено, що «першою з багатьох і складних турбот правителів, що опікуються народом є суворая справедливість до всіх класів суспільства, яка називається «розподільною»» [7]. Іншими словами, ще в епоху середньовіччя церква зробила спробу «прописати» економічну роль держави на функціональному рівні. Інша частина енцикліки також не залишає жодних сумнівів щодо оцінки церквою активної регуляторної ролі держави та її соціальної функції в житті суспільства: «Завдання правителя полягає в тому, щоб піклуватися про благо всіх станів (*у всіх верств суспільства – В.К.*), особливо ж – про трудящих і знедолених; він може робити це через свої обов'язки, нітрохи не подаючи приводу для докорів в незаконному втручанні, бо обов'язок держави – охороняти загальне благо»[7].

Дослідження, проведені Дж. М. Кейнсом привели його до усвідомлення необхідності створення фактично нової економічної науки, що передбачала зовсім іншу, значно ширшу функціональну роль держави. Кейнс, резюмуючи власну працю («Загальну теорію зайнятості, процента і грошей»), звертає увагу «. . . на життєву необхідність створення централізованого контролю в питаннях, які нині в основному надані приватній ініціативі . . . Держава повинна буде здійснювати свій керівний вплив на схильність до споживання частково шляхом відповідної системи податків, частково фіксацією норми відсотка і, можливо, іншими способами» [5].

Реверсивні. Економічною категорією, яка, як не дивно, розділяє економічне вчення Дж.М. Кейнса та католицизм є багатство. Певним доказом актуальності цієї категорії для католицької церкви може служити той факт, що, як показує лінгвістичний аналіз, у Святому Письмі про багатство та багатів згадується 88 раз, про бідність, бідних та жебраків – 17 разів, золото є предметом оцінок та біблійних повчань аж 321 раз, а до срібла канонічні джерела звертаються 303 рази. В «*Regum Novarum*» аргументовано доводиться

той, факт, що нерівність є цілком природнім явищем, що не залежить від волі і бажання людини. Понтифік стверджує, що «перш за все слід прийняти, що людська природа повинна залишатися такою, як вона є. Неможливо привести всіх до одного рівня . . . Між людьми природно існують незліченні відмінності, і вельми глибокі; люди відрізняються один від одного здібностями, старанністю, здоров'ям, силою, а з нерівності цієї неминуче витікає нерівність в способі життя» [7]. Цілком логічно було б припустити, що наслідком такої нерівності є визнання існування суспільства багатих та бідних як частини цього самого «природного порядку». Проте, це не так. Автор енцикліки апелює до Євангеліє від Луки (6, 24-25), де вельми однозначно сформульовано ставлення до багатства: «Горе ж вам, багатіям, бо втіху свою ви вже маєте. Горе вам, тепер ситим, бо зазнаєте голоду ви. Горе вам, що тепер потішаєтеся, бо будете ви сумувати і плакати». Таким чином католицька церква оцінює багатство як майже асоціальне явище і значною мірою протиставляє його бідності через систему несправедливих відносин, експлуатації, здирництва, надмірного грошоловства тощо. Крім того, багатство (статки) зазвичай розглядаються католицькою церквою у мікрівимірі і оцінюються як наслідок матеріалізації економічних інтересів особистості чи окремої сім'ї.

Дж. М. Кейнс розглядає багатство в зовсім іншому вимірі, позбавляє його такого надмірно соціологізованого контексту як це робить католицька церква. Він розглядає багатство у номінально значно ширшому змістовому форматі, виводить цю економічну категорію на макрорівень, робить її надзвичайно актуальною. При цьому власне термін «багатство», залежно від контексту його застосування він наповнює різним змістом починаючи від традиційного, коли під багатством розуміють суму накопичених особистих статків, капітального майна та грошей²⁷ і закінчуючи його синонімічним використанням щодо терміну «дохід», як джерело споживчих витрат, заощадження та інвестування. Якщо давати загальну оцінку філософії економічного вчення Дж. М. Кейнса, то вона полягає в тому, щоб забезпечити стабільний, позбавлений циклічних коливань, розвиток економічних систем та побудову «багатого суспільства».

²⁷ Гроші в такому контексті Дж.М.Кейнс вважав «запасом багатства»

«Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» недвозначно пов'язує проблеми циклічності та багатства суспільства: «**бідне** суспільство, в якому зберігається (*заощаджується* – К.В.) дуже мала частка доходу, схильне до більш різких коливань, ніж **багате** суспільство . . .» [5]. Однак Кейнс робить водночас певне застереження, що спирається на відомий його «психологічний закон»: «Коли багатство країни досить швидко збільшується, то подальшому прогресу такого благополучного стану може перешкодити в умовах **laissez-faire**²⁸ недостатність мотивів до нових інвестицій» [5].

З огляду на наведене вище, можна сказати, що багатство нації у рамках кейнсіанського вчення розглядається як важливий макропріоритет на який повинна орієнтуватися економічна політика ефективних урядів країн з ринковою економікою.

Індиферентні. Економічні складові католицизму та кейнсіанська теорія, маючи спільну причину – економічні виклики часу, проте у **методичному** плані взаємно між собою «розминаються», що видається цілком логічним з огляду на інституційну природу релігії та чистої економічної науки. Спільні акценти на таких соціально-економічних проблемах людства, як бідність, безробіття, нерівність у розподілі доходів, неефективна економічна політика урядів тощо, які робить католицька церква та кейнсіанська школа економіки не заважають їм по-різному глянути на можливі способи врегулювання згаданих вище проблем. Католицизм вибудовує систему рекомендацій виключно у теологічно-філософському вимірі на основі Святого Письма, канонічних текстів та інших апокрифальних джерел. Кейнс же бере на озброєння зовсім інший методичний інструментарій як у плану дослідження самого предмету, так і щодо рекомендацій стосовно принципів економічної політики урядів. Саме з цієї причини методичні засоби та ідеї католицизму та кейнсіанства слід вважати взаємно індиферентними, таким, що практично між собою не стикаються змістовно, а лише виключно у предметній площині проблеми.

²⁸**Laissez-faire** – принцип невтручання (фр. *дозвольте-робити*) – економічна доктрина, згідно якої державне втручання в економіку повинне бути мінімальним.

Висновки. Поява «Regum novarum» в 1891 році, з одного боку, та праці Дж. М. Кейнса, в 1936 – з іншого, стали по-суті різними варіантами відповіді на проблеми економіки, що ставали дедалі актуальнішими, не зважаючи на те, що ці праці розділяє цілих 45 років.

Звісно, що ні «Regum novarum», ні «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» не відображають в повній мірі соціально-економічної доктрини католицької церкви в першому та повної суті кейнсіанства в другому з означених випадків. Проте саме вони окреслюють змістову кореляцію цих двох абсолютно різних, на перший погляд, варіантів відповіді на економічні виклики суспільства: релігійно-теологічного та власне наукового.

Список використаних джерел:

1. Антология экономической классики / предисловие, составление И. А. Столярова. – М. : Мп «Эконов», 1993. – 486 с.
2. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / Марк Блауг ; пер. с англ. – 4-е изд. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
3. Браславец О. Ю. Податкові відносини та фінансові інтереси суспільства в світлі соціально-економічної доктрини католицької церкви [Електронний ресурс] / Браславец Олександр Юрійович. – Режим доступу : http://nam.kiev.ua/confer/2001_chr/sections/sect_1.htm.
4. Історія економічної думки : навч. посіб. / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. – К. : Фенікс, 1996. – 416 с.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Электронный ресурс] / Джон Мейнард Кейнс ; Ассоциация российских вузов ; пер. с англ. Н. Н. Любимова. — М. : Гелиос АРВ, 1999. — 352с. — (Классики экономической науки - XX век). – Режим доступа: http://www.gumfak.ru/econom_html/keins/content.shtml.
6. Липсиц И. В. Экономика без тайн / И. В. Липсиц. – М. : Дело ЛТД : Вита-Пресс, 1994. – 352 с.
7. Regum Novarum. Окружное послание Папы Льва XIII о положении трудящихся [Электронный ресурс] // Библиотека Якова Кротова. – Режим доступа : <http://www.krotov.info/acts/19/1890/1891rerum.html>.